

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

УДК 316.7:504

Оксана Тульська, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри екології
Хмельницького національного університету

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Розглядаються актуальні питання формування комунікативної культури майбутніх екологів як складової їх професійної культури. Здійснено аналіз різних підходів до сутності базових понять, розглядається зміст дефініції “комунікативна культура”, дається тлумачення поняттю “комунікативна культура еколога”, виділено показники комунікативної культури майбутніх екологів.

Ключові слова: спілкування, комунікативна культура, майбутні екологи.

Літ. Ц.

Актуальність дослідження. За умов глобальної екологічної кризи та низки катастроф, що сталися протягом останніх десятиріч в Україні, особливого значення набуває вдосконалення професійної підготовки фахівців у галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування. Професійна діяльність у сфері охорони природи і раціонального використання природних ресурсів за своєю суттю є соціальною, пов’язаною з необхідністю налагоджувати комунікативні зв’язки з колегами, представниками інших професійних груп, науковцями, громадськістю, працювати в команді. Професійні обов’язки еколога спонукають його до необхідності ведення переговорів, частого використання дискусії. Це вимагає від майбутніх екологів здатності обирати оптимальні способи спілкування в ситуації взаємодії, логічно доводити свою точку зору і відстоювати позицію, конструктивно вирішувати протиріччя, що виникають. Тому у структурі професійної культури майбутніх екологів ми окремо виділяємо таку складову, як комунікативна культура.

Аналіз останніх публікацій. Проблема формування комунікативної культури була в центрі уваги багатьох дослідників: К. Абульханова-Славська, І. Бех, В. Біркенбіль, О. Бодальов, В. Кан-Калік, А. Мудрик, Б. Паригін та ін. Однак, як показало дослідження, питання формування комунікативної культури майбутніх екологів у науковій літературі висвітлено недостатньо.

Метою статті є з’ясування сутності комунікативної культури майбутніх екологів як складової їх професійної культури та обґрунтування можливості формування комунікативної культури майбутніх екологів у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка професії еколога передбачає “суб’єкт-суб’єктні” стосунки з колегами, фахівцями різного професійного спрямування, науковцями, а також

населенням (людьми різного віку, соціальних груп та категорій); поєднання якостей педагога, психолога, наставника, організатора, вихователя; постійне перебування у готовності спілкуватися з людьми. У зв’язку з цим професійна підготовка майбутніх екологів у ВНЗ покликана забезпечити формування у студентів умінь, що у сукупності визначаються нами як комунікативна культура фахівця.

На системне розуміння сутності спілкування, його багатофункціональності та діяльнісну природу вказує Б. Паригін, який вважає, що “спілкування може виступати одночасно і як процес взаємодії людей, і як інформаційний процес, і як ставлення людей один до одного, і як процес їх взаємовпливу, взаємопереживання та взаєморозуміння” [5, 311].

Цієї ж думки дотримується В. Панфьоров і додає, що спілкування є специфічною формою діяльності і самостійним процесом взаємодії, що необхідний для реалізації інших видів діяльності [4, 127].

Взаємодія, що обумовлює можливість вирішення професійних проблем, є умовою продуктивної діяльності еколога, оскільки складні ситуації у його роботі потребують командного підходу, високого ступеня співпраці і взаєморозуміння між всіма суб’єктами природоохоронних заходів.

На думку Л. Мамчур, у спілкуванні існує три взаємопов’язані складові:

- комунікація – спілкування, метою якого є обмін інформацією між особистостями;
- інтеракція передбачає налагодження взаємодії;
- перцепція – сприйняття і розуміння іншої людини [3, 3].

Отже, спілкування і комунікація не є тотожними поняттями: перше є ширшим, більш загальним, а друге – вузким, конкретним, оскільки означає певний тип спілкування, один із видів взаємодії людей.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

С. Сарновська розвиває ідею необхідності взаємодії та акцентує увагу на змісті поняття “комунікативна культура”. На думку автора, визначення комунікації за допомогою категорії культури акцентовано відрізняє її сучасне значення від ціннісно-нейтрального, відповідно до якого комунікація розглядається як мережа каналів передачі інформації, як певна абстракція, безособистісна форма людських взаємин. “Комунікативна культура, – зазначає С. Сарновська, – це специфічний прояв соціальної культури, що характеризується “людським виміром” суспільних і міжсуб’єктних відносин і переслідує мету взаємозбагачення індивідів засобами інформаційного обміну, взаємотрансляції знань, розповсюдження позитивного життєвого досвіду спільного існування. Вона є цілісним суспільним, духовним, психологічним і моральним утворенням та характеризується такими ознаками, як взаємодія, стосунки, відносини, контакти, обмін, взаєморозуміння” [10, 6].

Оволодіння майбутніми екологами комунікативною культурою, на нашу думку, передбачає вміння оптимального вибору способів реагування у ситуації взаємодії, керування емоційною стороною контактів з іншими людьми, творчого вибудовування системи професійно доцільних стосунків. Професіоналізм еколога у галузі комунікації, на наш погляд, виявляється в тому, що комунікативні завдання він вирішує не стільки на інтуїтивному, скільки на свідомому рівні, спираючись на знання про способи, форми, психолого-педагогічні закономірності спілкування.

Комунікативна культура еколога, яка, як ми вважаємо, є обов’язковою складовою його професійної культури, передбачає побудову діалогічних стосунків з метою виконання фахових обов’язків. Діалог є найбільш адекватним суб’єкт-суб’єктному характеру людської природи і тому найприйнятнішим для організації продуктивних, особистісно розвивальних контактів між людьми. Для діалогу характерні:

- рівність психологічних позицій соціальних суб’єктів незалежно від соціального статусу;
- рівність у визнанні активної комунікативної ролі один одного;
- рівність у психологічній взаємопідтримці один одного.

Варто зазначити, що еколог в складних умовах виконання професійного обов’язку може використовувати різновиди діалогу: самокритичний діалог, критичний діалог, дискусію, бесіду, публічну промову [9, 28 – 42].

Характер діалогу залежить від особистостей, які його ведуть. Дійсний діалог можливий тільки

між соціально компетентними, духовно багатими особистостями. У контексті завдань формування професійної культури майбутніх екологів важливо підкреслити, що в умовах діалогічних стосунків фахівець повинен мати чітку позицію, що базується на професійній компетентності і професійному обов’язку, вміти формувати довіру до себе у суспільстві, бути коректним і водночас принциповим.

Для того, щоб у майбутній професійній діяльності знайти правильну лінію комунікативної поведінки, екологи мають приділити велику увагу усвідомленню особливостей вербального і невербального спілкування, вмінню слухати, ставити запитання, враховувати думку співрозмовників. Моральним підґрунтям комунікативної культури еколога є стриманість, доброзичливість, тактовність під час обговорення проблем. Крім того, майбутній еколог має знати про основні передумови ефективного спілкування. На наш погляд, до них можна віднести: активну життєву позицію, відданість професійному обов’язку, почуття відповідальності, повагу до колег, самокритичність.

З-поміж показників комунікативної культури майбутніх екологів виділяємо: здатність обирати оптимальні способи спілкування в ситуації взаємодії; вибудовувати професійно доцільні стосунки, аргументувати і відстоювати власну позицію; доцільно використовувати стилі спілкування; створювати сприятливий психологічний мікроклімат у колективі; попереджати й конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти; володіння мистецтвом самопрезентації. Особливо великого значення набувають уміння аргументації, до основних прийомів формування яких відносять: ретельне вивчення фактів та відомостей (які можуть бути використані в аргументації); виключення можливих протиріч; наявність зрозумілих і чітких висновків [9, 173].

Оскільки професійна діяльність еколога передбачає контроль та координування дій інших фахівців, велика вірогідність виникнення конфліктних ситуацій. Тому майбутні екологи повинні навчитись доцільно використовувати стилі спілкування, створювати сприятливий психологічний мікроклімат у колективі, попереджати й конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти.

Ми вважаємо, що рівень комунікативної культури фахівця відображає стиль спілкування, оскільки в ньому знаходять вираження: особливості комунікативних можливостей людини; характер відносин з конкретними людьми, колективами; психологічна або соціальна індивідуальність людини.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Як свідчить аналіз літератури, найчастіше педагоги і психологи класифікують стилі спілкування за трьохкомпонентною схемою: авторитарний, демократичний, ліберальний. Найбільш ефективним у професійній діяльності еколога, на наш погляд, є демократичний стиль спілкування, в основі якого лежить єдність високого професіоналізму фахівця та його етичних поглядів. Однак зауважимо, що інколи еколог може використовувати авторитарний стиль спілкування. Це необхідно, на нашу думку, в ситуаціях, які вимагають негайного вирішення та безперечного виконання вказівок.

У формуванні позитивного ставлення до спілкування великого значення набуває сприятливий психологічний мікроклімат, що покликаний забезпечити ефективність професійної діяльності еколога. Відомо, якщо та чи інша діяльність з певних причин викликає позитивні емоції, вона стає бажаною для індивіда, внаслідок чого формується відповідний мотив.

Е. Руденський пропонує правила спілкування, яких, на нашу думку, повинен дотримуватися у професійній діяльності еколог з метою створення сприятливого психологічного клімату:

- повага, доброзичливість по відношенню до співрозмовника;
- ввічливість і неприпустимість категоричності у судженнях;
- орієнтація на партнера і створення психологічного комфорту;
- стимулювання та підтримання інтересу партнера до теми спілкування;
- логічне доведення своєї точки зору і позиції;
- врахування інтересів співрозмовника;
- вибір стилю мовлення, сприятливого не тільки для ситуації спілкування, але й для сприйняття співрозмовником;
- вибір дистанції у спілкуванні, системи жестикуляції та міміки;
- уважне слухання співрозмовника [9, 13].

Як зазначалось, специфіка професійної діяльності еколога передбачає можливість виникнення конфліктних ситуацій з співрозмовниками під час вирішення професійних обов'язків. Тому важливим у створенні сприятливого психологічного клімату, ми вважаємо, своєчасне вирішення конфліктної ситуації.

В умовах протиріччя інтересів існують два незалежні параметри поведінки людей:

- наполегливість, яка характеризує поведінку, спрямовану на реалізацію власних інтересів, цілей;
- кооперативність, яка характеризує поведінку, спрямовану на урахування інтересів іншої людини, на те, щоб їти назустріч задоволенню її потреб [1, 156].

Сполучення цих двох параметрів за різницею ступеня їх вираженості визначає п'ять способів або стратегій поведінки людини: суперництво (протиборство), співпраця, компроміс, уникнення (відхід), поступливість [1, 156].

Ми погоджуємося з К. Томасом, на думку якого, “при уникненні конфлікту ні одна зі сторін не досягає успіху; при таких формах поведінки, як суперництво, компроміс, поступливість, або виграє один із учасників конфлікту, або програють обое, оскільки йдуть на поступки. І тільки в ситуації співпраці обидві сторони опиняються у виграші” [8, 71].

А. Леонт'єв зауважує, що “для успішного спілкування мало знати щось про співрозмовника. Враховуючи те, що він також моделює того, хто говорить, важливо дати йому необхідний для цього “матеріал”, тобто подати себе в необхідному плані” [2, 193]. На наш погляд, для того, щоб бути зрозумілим і прийнятним, еколог повинен у спілкуванні вміти справити на співрозмовників позитивне враження, тобто він має оволодіти мистецтвом самопрезентації.

Дж. Шпігель пропонує дотримуватися таких правил у мистецтві самопрезентації: створювати власний образ, який бачать інші; бути впевненим у собі; поважати себе і співрозмовника; бути гарним слухачем; визнавати власні помилки; зберігати позитивний настрій [11, 118].

Особливе значення у мистецтві самопрезентації еколога відводимо грамотності і правильності мовлення, вмінню логічно висловлювати свої думки, управляти власною поведінкою.

Досвід свідчить, що, передаючи лише знання, навчити спілкуванню не можна. Щоб навчитися цього, студентам треба більше спілкуватися. Це спонукало нас до широкого використання інтерактивних методів навчання. Інтерактивність у навчанні полягає у взаємодії, перебуванні в режимі бесіди, діалогу, коли всі студенти разом з викладачем задіяні у розв'язанні складних проблем. Ми застосовували різні типи методів інтерактивного навчання, виділені О. Пометун, Л. Пироженко, а саме: методи колективно-групового навчання, кооперативного навчання, опрацювання дискусійних питань, ситуативного моделювання.

Так, достатньо ефективним у формуванні комунікативної культури студентів під час семінарських занять виявився метод “мозкового штурму”, який полягає у колективному обговоренні проблеми і пошуку оптимальних рішень. Завдяки цьому методу у студентів формувалися вміння доброзичливо сперечатися, вислуховувати іншого, коректно формулювати

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОЛОГІВ ЯК СКЛАДОВОЇ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

запитання, продуктивно критикувати, знаходити спільне розв'язання проблеми, працювати в команді. Наприклад, під час вивчення теми "Забруднення атмосфери" з курсу "Загальна екологія" студенти аргументували власні думки щодо проблеми забруднення атмосфери, коментували конкретні факти, при цьому висловлювали різні, інколи зовсім протилежні, точки зору та відстоювали їх.

Під час вивчення теми "Альтернативні джерела енергії" з дисципліни "Загальна екологія" ми використовували прийом "акваріум", під час реалізації якого студенти об'єднувалися у невеликі групи і отримували завдання. Під час семінарського заняття учасники однієї з груп починали обговорювати між собою запропоновану проблему, а решта студентів їх слухала, зважаючи, чия точка зору є більш вираженою, продуктивною, хто виступає генератором ідей, хто позитивним критиком, а чия точка зору заважає руху вперед. Ефективність застосування даного прийому у процесі формування комунікативної культури майбутніх екологів зростає за рахунок обговорення студентами, що знаходяться у зовнішньому колі, продуктивності позиції кожного з членів "акваріума". Ці студенти могли зробити висновки стосовно позитивних і негативних характеристик спілкування, їх впливу на прийняття правильного або неправильного рішення запропонованої проблеми. Студенти, які знаходилися у центрі акваріума, мали можливість побачити свої дії очима інших і зробити об'єктивні висновки щодо сформованості в себе вмінь аргументувати, дискутувати, співпрацювати тощо. Завдяки цьому методу у студентів формувалися вміння доброзичливо сперечатися, поважати точку зору іншого, формулювати запитання, критикувати, знаходити спільне розв'язання проблеми, працювати в команді.

Достатньо ефективним методом формування комунікативної культури як складової професійної культури майбутніх екологів є навчальна дискусія з конкретної проблеми. Дискусія як форма діалогу передбачає спілкування на основі доведень та аргументів з метою пошуку істини шляхом всебічного співставлення різних точок зору. Користь дискусії у формуванні комунікативної культури майбутніх екологів ми вбачаємо у тому, що вона розвиває у студентів: вміння логічно і критично мислити; вміння організувати свої думки; вміння висловлювати власну позицію; вміння наводити аргументацію на користь своєї думки; вміння відстоювати свою точку зору; співчуття і терпимість до поглядів інших; впевненість у власних силах; вміння працювати у

групі (колективі); здатність зосереджуватись на суті проблеми; вміння тримати себе перед аудиторією. Так, ми організували дискусію у формі "круглого столу" під час вивчення теми "Використання генетично-модифікованих організмів в Україні: за чи проти". Особливості спілкування під час дискусії, високий рівень результативності зустрічі, що відобразився у змістовних висновках обговорення, підтвердили ефективність дискусійної технології у розвитку комунікативної культури майбутніх екологів та їх професійної культури в цілому.

Ефективність технології ситуативного моделювання забезпечується завдяки впливу на студента через інформаційний, емоційний та комунікативний "вибухи". Такий вплив називається "вибухом", оскільки за невеликий проміжок часу навчальної гри відбувається значне підвищення рівня обізнаності студентів у певній проблемі, активізуються їх професійні інтереси, що знаходить відображення в комунікації та мотивації тих, хто навчається [7, 38]. "Інформаційний вибух" має місце під час обміну теоретичними відомостями між студентами, коли відбувається актуалізація достатньо великого обсягу знань протягом короткого ігрового часу. Водночас чим більшим обсягом матеріалу володіє студент, тим інтенсивніше виявляється його прагнення поділитися інформацією з іншими гравцями. Тобто має місце "комунікативний вибух". Актуальність і цікавість теми, використання прийомів ситуативного моделювання створюють умови і для "емоційного вибуху", який у ході гри виявляється у вигляді позитивного психологічного мікроклімату, активізації емоцій студентів [7, 38]. Ігри, що були розроблені нами, мають такі особливості: спрямованість на оволодіння певними формами соціальної поведінки, необхідної у подальшій професійній діяльності; імітація конкретних професійних навичок; індивідуальний підхід та можливість для студентів виявити власне "Я"; необхідність мобілізації знань з різних дисциплін; створення проблемних ситуацій, інтелектуальних ускладнень, що вимагають активізації самоосвіти.

Висновок. Отже, у статті нами було з'ясовано сутність комунікативної культури майбутніх екологів як складової їх професійної культури та обґрунтовано можливість формування комунікативної культури майбутніх екологів у процесі фахової підготовки. Можна зробити висновок, що комунікативна культура є одним з найважливіших компонентів професійної культури майбутніх екологів, тому у вищих навчальних закладах її формуванню потрібно уділяти якомога більше часу.

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТА КОЛЕДЖУ ЯК АСПЕКТ МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні впливу різноманітних факторів і закономірностей, яким підпорядковані зміни в оточуючому середовищі, на організацію професійної підготовки майбутніх екологів та формування їх комунікативної культури зокрема.

1. Зубенко Л.Г. *Культура ділового спілкування* [Текст]: Навч. посібник / Л.Г. Зубенко, В.Д. Немцов. – К.: “Екс Об”, 2000. – 200 с.

2. Леонтьев А.А. *Психология общения* [Текст] / А.А. Леонтьев. – Тарту: Изд-во Тарт. ун-та, 1974. – 280 с.

3. Мамчур Л. *Роль діалогічної комунікації в особистісно орієнтованому навчанні* [Текст] / Л. Мамчур // *Рідна школа*. – 2006. – № 12. – С. 3–5.

4. Панферов В.Н. *Психология общения* [Текст] / В.Н. Панферов // *Вопросы философии*. – 1971. – №7. – С. 126–131.

5. Парыгин Б.Д. *Основы социально-психологической*

теории [Текст] / Б.Д. Парыгин. – М.: Знание, 1971. – 376 с.

6. Помиткін Е.О. *Психолого-педагогічні засади духовно орієнтованої підготовки спеціалістів науково-гуманітарного профілю* [Текст] / Е.О. Помиткін // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. – 2004. – № 6. – С. 137–144.

7. Пруцакова О. *Дидактичні ігри в екологічному вихованні учнів* / О. Пруцакова // *Біологія і хімія в школі*. – 2000. – №6. – С. 37–39.

8. *Психологические тесты* [Текст] / под ред. А.А. Карелина. – М.: ВЛАДОС, 2000. – Т. 2. – 312 с.

9. Руденский Е.В. *Основы психотехнологии общения менеджера* [Текст] / Е.В. Руденский. – М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭиУ, 1997. – 165 с.

10. Сарновська С.О. *Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз)* [Текст]: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Сарновська Світлана Олександрівна; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди Національної Академії НАН України. – К., 2000. – 20 с.

11. Шпигель, Дж. *Флирт – путь к успеху* [Текст] / Дж. Шпигель. – СПб.: Питер, 1997. – 150 с.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2011

УДК 371.134–057.875:81'243

Маргарита Романова, директор Київського коледжу міського господарства

Академії муніципального управління

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТА КОЛЕДЖУ ЯК АСПЕКТ МОНІТОРИНГУ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядається питання теоретичних та практичних аспектів процесу адаптації студентів-першокурсників коледжу та рівень впливу цих аспектів на якість навчання та формування професійної компетентності студентів як майбутніх фахівців.

Ключові слова: проблеми адаптації, навчальний процес, першокурсник, дидактичний бар'єр, соціально-психологічні особливості.

Рис. 1. Літ. 10.

Постановка проблеми. Сучасному суспільству необхідні люди, здатні не тільки співіснувати з навколишнім середовищем, але і в достатній мірі реалізувати свій внутрішній потенціал в ньому. В той же час значній частині молоді, яка закінчуючи базову середню школу, вирішує продовжити навчання, досить важко зорієнтуватися і знайти своє місце в мінливих умовах сучасності.

Ця проблема сьогодні особливо актуальна для вищих навчальних закладів 1–2 рівня акредитації, які готують фахів інженерного напрямку. Чільне місце в організації навчання та виховання майбутніх молодших спеціалістів посідає процес адаптації студентів-першокурсників: від успішної адаптації першокурсника залежить якість навчання та рівень формування його компетентності як майбутнього фахівця.

Актуальність проблеми адаптації своєю

чергою вимагає від педагогічного колективу пошуків шляхів розв'язання задач оптимізації процесу “входження” вчорашнього школяра в систему внутрішніх відносин у коледжі. А весь процес адаптації потребує постійного моніторингу, так як стан адаптованості студента до умов навчання у коледжі має прямий вплив на якість навчально-виховного процесу підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукових вітчизняних та зарубіжних джерел свідчить про значну увагу вітчизняних та зарубіжних науковців до розв'язання проблем адаптації студентів до навчального процесу. В окремих психологічних дослідженнях вирішуються завдання адаптації молоді до навчання у вищих навчальних закладах (О.І. Борисенко, Д.Б. Богоявленська, В.А. Кан-Калік, М.В. Левченко, О.Г. Мороз, А.В. Мудрік, В.Н. Никитенко і ін.).